

INAUGURACIÓ DEL CURS ACADÈMIC 2011-2012

Lliçó inaugural
a càrrec de Josep M. Vallès
catedràtic emèrit de Ciència Política i de l'Administració
de la Universitat Autònoma de Barcelona

10 d'octubre de 2011

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Edició
Servei de Publicacions
de la Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

Impressió
Mozart Art, SL
Bolívia, 195 · 08018 Barcelona

Dipòsit legal: B-34.717-2011
Imprès a Catalunya

Lliçó inaugural

«Política: una reivindicació a contra corrent»

Josep M. Vallès

Una commemoració universitària i una profunda crisi social

Dues circumstàncies expliquen la tria de l'assumpte d'aquesta lliçó inaugural: un aniversari més en la ja llarga història de la nostra universitat i l'evidència aclaparadora d'un estat d'ànim col·lectiu en la nostra societat. La commemoració dels vint-i-cinc anys de la creació de la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia ha coincidit amb l'expressió pública, intensa, del malestar social provocat per les actuals formes de la política. En aquest context, és fàcil adherir-se a una crítica molt justificada de la política. I ho faré. Però també vull reivindicar la política. Ho faré en forma de reflexió per compartir més que no pas com la «lliçó» acadèmica que demana el ritual i que s'espera de qui l'ha d'impartir.

Durant molts anys, he iniciat el curs d'introducció a la política adreçat a estudiants de primer curs preguntant als alumnes amb quines paraules associaven el concepte de «política». De manera creixent, la majoria de les respostes incorporaven una connotació clarament negativa que s'ha anat intensificant en èpoques recents. De forma més refinada, aquesta és també la reacció crítica que consta en les enquestes d'opinió dels centres de recerca social.

És en gran part una crítica justificada i assumible. Però pot adquirir una deriva excessiva amb efectes socials encara més negatius que els que aquesta crítica vol denunciar. Portar-la a l'extrem equivaldria —tal com diu una expressió alemanya— a llençar la criatura juntament amb l'aigua bruta de la banyera on l'hem banyada. Per això, m'ha semblat que també calia reivindicar la política.

Ho faré des de dues perspectives: una de més acadèmica i una altra d'abast social, tot i que ambdues —com diré al final— acaben convergint perquè són indestriables.

Vint-i-cinc anys després: el balanç d'una opció professional

La primera perspectiva pot semblar massa gremial. M'hi porta la necessitat de justificar el treball professional dels qui hem fet l'opció acadèmica per l'estudi dels fenòmens polítics i socials. Tal com he dit, aquest curs farà vint-i-cinc anys de la creació de la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia. Crec que ha estat una bona idea de la rectora acceptar el suggeriment del degà de la Facultat i vincular la lliçó inaugural del curs a aquest fet. Potser és menys bona la idea d'encarregar-la a un professor que ha passat fa poc al contingent creixent i vulnerable de les classes passives. He acceptat l'encàrrec amb il·lusió, però amb dubtes sobre la meua aptitud per representar companys i companyes de disciplines diferents, d'orientacions variades i, sobretot, de generacions diverses.

En tot cas, no renuncio a justificar una feina que pretén explicar com són i per què són d'una manera determinada les relacions socials i polítiques. Seria força frustrant admetre, després de tants anys, que la matèria de les nostres preocupacions acadèmiques és socialment irrellevant o, fins i tot, moralment rebutjable. Ja és prou feixuc suportar la pobra reputació que sovint pateixen les ciències socials i haver de suportar, a més, que no és el seu mètode de coneixement sinó el seu mateix objecte material el que no val la pena.

És coneguda la sentència que afirma que alguns físics o alguns matemàtics expressen envers els economistes el mateix complex de superioritat que alguns economistes exhibeixen davant dels professionals de la sociologia o de la ciència política. Molts complexos i molts

acomplexats hi hauria, doncs, entre nosaltres a causa d'una determinada idea sobre el coneixement científic que ha deixat de tenir acceptació universal. Però ara no és el moment d'entrar en aquest terreny. A més, fets econòmics i polítics recents han corregit probablement alguns d'aquests complexos o els han repartit de manera més equilibrada.

És il·lustratiu recordar breument el recorregut de les nostres disciplines a l'Autònoma, on sociologia i ciència política formaven part del currículum originari de les primeres llicenciatures de Ciències Econòmiques i de Dret. A la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales, hi vaig tenir jo mateix la meva primera activitat docent. Eren els darrers temps de la dictadura, quan l'anàlisi política i social havia d'esforçar-se per no ser solament una arma de resistència i combat en una universitat molt polititzada. Quinze anys més tard —el 1985— i després d'intents successius amb l'impuls dels rectors Serra i Pascual, l'Autònoma trencava l'històric monopoli madrileny i obria aquí la segona Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia de tot l'Estat. Amb un plantejament renovador i pluridisciplinari, amb vocació de formar professionals polivalents i amb aspiracions a una forta projecció internacional. La posada en marxa de la Facultat coincidia amb l'estabilització de la democràcia, amb la consolidació a Catalunya de la tercera Generalitat i la seva assumpció de les competències universitàries, amb els inicis difícils d'un modest estat de benestar i amb la integració espanyola a la Comunitat Europea. Era un moment d'expectatives positives sobre la nostra vida col·lectiva i sobre el paper de les ciències socials com a eines per millorar-la.

On som avui? Les expectatives i les il·lusions d'aleshores han estat posades a prova. No puc fer ara un balanç detallat sobre la situació d'aquestes disciplines a la nostra universitat. Però en diré alguna cosa. Veig en l'actiu d'aquest balanç l'existència d'un planter de docents i d'investigadors amb formació i competències molt superiors a les de

la meva generació, equiparables als col·legues d'altres països amb els quals col·laboren, sovint en posició de lideratge. En aquest actiu i com a resultat del fet anterior, cal ressaltar també l'expansió de la recerca bàsica i aplicada que la sociologia i la ciència política han experimentat en aquest darrer quart de segle. L'inventari de projectes competitius aconseguits i d'encàrrecs rebuts d'entitats públiques i del tercer sector proven que han assolit una legitimació notable com a coneixement expert i socialment útil en la formació de professionals i en l'elaboració d'algunes polítiques públiques.

En el passiu del balanç, per contra, noto una excessiva compartimentació disciplinària en el tractament de les qüestions, una fragmentació que es trasllada també a la pretesa especialització dels plans d'estudis dels nous graus en l'àmbit de les ciències socials, dret, periodisme o economia. Sota la consigna d'una presumpta especialització, aquesta tendència empobreix l'aptitud dels futurs graduats per encarar amb solvència la complexitat de les situacions que hauran d'afrontar. Seria una llàstima que aquests futurs graduats es convertissin en les víctimes innocents d'un doble corporativisme: el d'alguns sectors del professorat universitari i el dels representants més esclerotitzats dels col·lectius i col·legis professionals.

Això és especialment lamentable quan el moment que vivim reclama una formació menys «monocultiu», menys «parroquial» i més multidisciplinària. Com podem caracteritzar aquest moment? Ens trobem en un moment de descrèdit del model econòmic, de fragilitat de les institucions socials tradicionals, de desprestigi del sistema polític. I en aquestes circumstàncies fa falta un joc molt més complet d'eines —per rudimentàries que siguin— si es vol interpretar millor el que està passant i intentar rectificar el que calgui. Em sembla, doncs, una obligació seguir conservant un espai institucional ampli que faci de les relacions socials i polítiques un objecte d'exploració intel·lectual.

Una crisi social: la política com a objecte de rebuig, decepció o indiferència

Però, en aquest context de crisi molt diferent del de fa vint-i-cinc anys, tampoc no és fàcil intentar una rehabilitació de la política, no pas com a objecte del coneixement científic, sinó com a pràctica col·lectiva, com a pràctica social que implica tots els membres d'una comunitat. Ja he dit que pot semblar un intent temerari, a contra corrent de les reaccions que avui suscita la política entre la ciutadania. N'assumeixo el risc, perquè —des d'una perspectiva social— és molt urgent rehabilitar la política. Intentaré fer-ho amb arguments que arrenquen de la tradició del pensament social i d'altres aportacions contemporànies. És, per tant, un intent complicat en què em sento acompanyat per veus molt més autoritzades.

Començaré amb una descripció de les reaccions negatives que provoca la política, seguiré amb una enumeració dels seus motius, i acabaré procurant de justificar la necessitat de rectificar aquest estat d'ànim dominant.

En primer lloc, és molt fàcil reconèixer que la reacció general suscitada per la política aquí i en altres països és severament crítica. Ho notem en el nostre dia a dia i és registrat estadísticament en les enquestes. Ho hem percebut recentment de manera més espectacular en el moviment dels «indignats», amb tota la seva diversitat i la seva ambigüïtat. És una actitud negativa que té cares diverses, però relacionades. Observem-les de més a prop.

La cara del rebuig o de la desafecció. Equival a condemna i repugnància, amb un judici sistemàticament negatiu sobre pràctiques i institucions. Associa la política a corrupció, mentida, frau, abús, aprofitament personal, etc.

La cara de la decepció o de la frustració. És la que expressa insatisfacció pels resultats no assolits, per les expectatives no acomplertes. Identifica la política amb incapacitat, incompetència, mediocritat, ineficiència, etc.

Finalment, la cara del desinterès, la indiferència, el desdeny. És la que acusa la política d'irrellevant, inútil i supèrflua, i la considera perfectament prescindible.

Tres facetes d'una relació incòmoda, desagradable amb la política, combinades en proporció diversa segons persones, grups, generacions. Les tres reaccions tenen un component emocional important, de vegades més intens que el component racional o argumental. Però és un component que no s'ha de menystenir, perquè les emocions també són part important de la política, per a bé i per a mal.

Els factors que expliquen el descrèdit de la política

Si aquesta és l'actitud predominant envers la política, com podem explicar-la? No hi ha un factor explicatiu únic. Hi concorren factors diversos dels quals només n'apunto uns quants.

Què és el que provoca rebuig o, en termes més actuals, indignació? Provoca rebuig la constatació de conductes poc o gens exemplars, irregulars o clarament delictives en alguns dels actors més visibles en l'escenari públic. No són la majoria. Ni són gaires. Les dades estadístiques diuen que són una minoria. Però la taca, la sospita, afecta tothom sense distinció: també ho diuen les estadístiques.

Per què? N'apunto tres causes. Per una exigència d'exemplaritat i d'excel·lència que adreçem als protagonistes públics i que no sem-

pre ens autoexigim a nosaltres mateixos en les nostres professions, en els nostres negocis, en les nostres relacions personals. Però no únicament per aquesta exigència d'exemplaritat. També per la dialèctica agressiva practicada en els escenaris de la política. Per la degradació de la relació govern-oposició, plantejada com un contrast sense matisos, on tot és bo per a uns i tot és dolent per a uns altres. On pràcticament tot s'hi val per desacreditar l'adversari sense tenir consciència que aquest exercici destructiu produeix el descrèdit de tots el que participen en la política. I, en últim terme, el de la mateixa política com a tal.

Finalment, un tercer factor gens secundari d'aquest rebuig és la fascinació dels mitjans de comunicació per la cara negativa de la vida pública, una cara que ocupa un temps i un espai desproporcionats en els missatges i les opinions mediàtiques. Com si la política no disposés també de mostres abundants de bon servei, dedicació i honestat entre responsables polítics i entre ciutadans políticament compromesos. Però aquests casos no són apreciats per un estil mediàtic més inclinat a expedir opinions indocumentades i caricaturesques que no pas a aprofundir en la realitat dels fets, un «periodisme sense informació» dirigit per interessos comercials i alimentat per una bona part de polítics professionals, en una complicitat letal per a la qualitat de la democràcia.

La segona cara de la reacció negativa envers la política és la decepció, la frustració. No és idèntica a la de rebuig i condemna que acabo de comentar. La decepció s'origina sobretot a causa d'expectatives no realitzades. És a dir, en la percepció que la política i les seves institucions no rendeixen el que se n'espera: no resolen els nostres problemes, no donen resposta a les nostres incerteses, no ajuden a superar les nostres dificultats. En certa manera, és la reacció d'un consumidor decebut per la manca de correspondència entre l'expectativa generada i la prestació obtinguda.

Per què es produeix aquest desajust? Perquè les institucions públiques convencionals (parlaments, partits, administracions, tribunals, sindicats, etc.) fallen en les seves funcions principals. Anotem tres deficiències greus en el seu funcionament:

Segueixen llenguatges i procediments poc comprensibles perquè són obsolets i desfasats respecte de les pràctiques socials contemporànies. L'evolució socioeconòmica, cultural i tècnica no ha tingut una traducció suficient en les pràctiques polítiques convencionals. Creades en l'època del telègraf, la immensa majoria de les institucions es troben lluny de la lògica d'Internet.

Tendeixen a simplificar la complexitat de molts problemes i per aquesta via generen esperances de resolució fàcil que no podran satisfer. Aquesta simplificació es reflecteix en els eslògans sense substància de les campanyes electorals, en les rèpliques efectistes dels debats parlamentaris o en els exabruptes expeditius de les tertúlies politicomediàtiques.

Finalment i sobretot, són institucions deficientes perquè tracten el ciutadà com a espectador passiu. O, com a màxim, com un client o usuari de les seves prestacions. Però no l'accepten com a responsable en la definició dels problemes i dels projectes de solució. Una definició i un projecte que queden reservats al despotisme dels experts, dels entesos, dels professionals, com a succedanis prosaics del filòsof-rei de Plató.

Aquesta manca de sintonia de la ciutadania amb un sistema institucional desfasat, encarcarat i autoreferent ha anat nodrint el corrent creixent dels decebutos més o menys irritats.

I en tercer lloc, també observem actituds de presumpta indiferència davant de la política. Són les reaccions dels qui afirmen que pas-

sen de la política, que la política no els interessa ni els afecta, i que poden viure sense. No hi veuen sentit. Més aviat, la contemplen com una presència supèrflua o pertorbadora dels seus projectes personals o professionals.

D'on arrenca aquesta indiferència? Pot atribuir-se a l'aïllament i la marginació social o a la manca d'informació d'alguns sectors de la població. Però no solament ni principalment. Especialment, en societats com les nostres, no és només el resultat d'una manca d'informació o de consciència. És també l'efecte buscat d'una hegemonia cultural ben treballada. És l'hegemonia cultural que aixeca la bandera de l'individualisme competitiu com a regla bàsica de conducta. Una visió que ha traslladat als comportaments socials i polítics una determinada versió de l'economia en la qual cada subjecte actuaria com un egoista calculador. En aquesta interpretació de la política es dissol tota idea de comunitat i de compromís col·lectiu. I es passa, com s'ha escrit amb ironia amarga, de la *res publica*, de la «cosa pública», a la «cosa nostra» (Cortina).

Sota aquesta influència ideològica, es pot explicar la desconfiança en l'acció política. Perquè només se li atribueix una justificació: protegir la posició de cada actor com a calculador racional que defensa el seu interès particular. És lògic, doncs, que la política només sigui acceptable en la seva mínima expressió. Un conservador convicte i confés va sintetitzar cruament aquest minimalisme quan afirmava que la política s'havia de reduir a un binomi: «el registre de la propietat més la Guàrdia Civil» (Pla).

Situar-se al marge de la política o situar la política al marge de les relacions personals i socials, convertir-la en residual: aquest és el desideràtum més o menys declarat d'una determinada visió de la societat que ha anat prenent força des de la darrerria dels anys setanta del segle passat. És la visió que sospita per sistema de les

actuacions públiques. Que les qualifica insistentment d'«intervencionistes», «reglamentistes», «asfixiants» o «perturbadores» d'una dinàmica social que obtindria els millors resultats possibles si s'alliberés de la política i dels polítics. Llevat, és clar, de quan necessiten subvencions públiques o la protecció dels propis privilegis.

El fet paradoxal és que els mateixos polítics —també els de l'esquerra convencional— s'han destacat en expressar desconfiança en la seva pròpia actuació. Inlluïts per aquesta desconfiança, han posat en mans d'agències i institucions presumptament independents i «apolítics» decisions importants que abans formaven part del nucli central de la política. Han emergit, com a conseqüència, «poders no electes» —agències, bancs centrals, comissions reguladores— que disposen de més autoritat que la representació democràtica de la ciutadania. Per exemple, l'«externalització» de la política monetària en mans dels bancs centrals o la recent externalització de la política fiscal confiada a partir d'ara als tribunals. No és estrany, per tant, que els mateixos ciutadans manifestin una desconfiança o una indiferència creixents davant de la política institucional si els seus mateixos titulars abandonen en altres mans la seva capacitat de decisió, unes mans —d'altra banda— que no se subjecten a l'obligació de la responsabilitat democràtica per les importantíssimes decisions que prenen.

Entre l'antipolítica i la «impolítica»

En les reaccions contra la política establerta també es podrien trobar elements positius. Poden ser valorades no solament com un rebuig de l'actual forma de fer política democràtica, sinó també com el seu complement necessari, més ben adaptat a les condicions socioeconòmiques i culturals del nostre temps. La democràcia representativa i els seus mecanismes desgastats serien acompanyats

o compensats per les eines alternatives d'una «contrademocràcia». Serien eines dedicades a accions de control, de veto o d'imputació judicial respecte de les decisions dels responsables elegits (Rosanvallón). Equivaldrien a una «democràcia d'alerta» en la qual el ciutadà només aixeca la veu i es mobilitza quan hi ha alguna acció del poder que no li agrada (Keane). Però el domini d'aquestes expressions de «política negativa» pot tenir conseqüències paralitzants per a l'acció política. Els seus impulsors són capaços d'aturar iniciatives, però no d'impulsar-ne d'altres de manera efectiva. Poden frenar les desviacions d'un poder que no els satisfà, però no estan disposats a assumir-ne l'exercici. Poden acabar confegint la base per impulsar un «populisme antipolític» del qual n'hi ha abundants exemples històrics i contemporanis.

Però també tenen una cara encara més negativa. Contribueixen a la dissolució del sentit de la política com a constructora de projectes col·lectius. Perquè la motivació i l'objectiu dels instruments «contrademocràtics» solen apuntar a situacions concretes, sectorials, encara que siguin d'abast ampli. Aquesta focalització dificulta la comprensió que aquelles situacions problemàtiques difícilment són explicables —i, per tant, tampoc no són abordables eficaçment— si no s'emmarquen en un context social general en el qual adquireixen sentit i en el qual són tractables políticament. Conformar-se amb aquestes intervencions «a la contra» difumina o esborra la mateixa idea de la política i fa que l'opinió general s'instal·li als llimbs d'una «impolítica» (Rosanvallón) encara que no se sumi als rengles militants de l'antipolítica més barroera.

Renunciar a la política és renunciar a decidir sobre el futur

Recapitulo. Condemna inapel·lable, decepció profunda i indiferència selectiva són les tres facetes de la reacció que avui sol suscitar la

política. En aquestes condicions, la pregunta és ara si cal i si és possible corregir aquesta situació.

Contesto. Cal corregir aquesta situació si tenim la convicció que només la política democràtica permet avançar cap al progrés personal i col·lectiu, cap a l'activació de les possibilitats de desenvolupament que resideixen en tota persona i que beneficien tota la comunitat.

En altres paraules, si reivindicuem dues coses. Primer: que en una societat —tant local com global— on persisteixen i apareixen desigualtats de tota mena la política pot evitar que aquestes desigualtats es converteixin en causa de desintegració social. Dit en positiu, si pensem que la política permet construir una comunitat més sòlida i més plena, amb la progressiva eliminació o compensació d'aquelles desigualtats. I, segon, si reivindicuem que l'acció política ha de ser una pràctica col·lectiva que requereix la implicació del major nombre possible dels membres de la comunitat i no ha de quedar reservada en exclusiva a uns quants experts o professionals

En síntesi: si reconeixem que la política és condició d'existència d'una societat ben endreçada i que la política ha de basar-se en la participació ciutadana més àmplia possible.

No són premisses acceptades o reconegudes per la doctrina dominant a la qual em referia abans. Però tampoc no són tan minoritàries ni tan excèntriques. Són molt perceptibles en veus autoritzades de l'anàlisi social i política contemporània, que reprenen la reflexió d'alguns pensadors clàssics i la despleguen en el context de la nostra realitat actual.

I són igualment perceptibles en les declaracions més o menys elaborades dels «indignats» del 15-M quan formulen propostes de regeneració de la política. En aquest moviment s'han combinat pro-

testes i propostes. Bona part d'aquestes propostes circulaven ja fa anys en àmbits acadèmics i de reflexió sociopolítica, amb una acollida poc entusiasta per part dels responsables institucionals i mediàtics més ben instal·lats. Són propostes que han ressorgit ara, transcendint l'esfera acadèmica i recolzant-se en una certa mobilització popular.

Quin repertori de propostes transformadores podem identificar en una agenda ideal? És un repertori amplíssim. Enuncio només les línies bàsiques que podrien orientar aquesta rehabilitació de la política.

Una primera línia inclouria mesures que procurin la màxima transparència i responsabilitat en l'acció pública. Han d'orientar-se a la prevenció i repressió de les conductes irregulars que provoquen tanta indignació i projecten una profunda suspicàcia sobre tot allò que es relaciona amb la política. «L'exposició al sol —deia un jurista nord-americà— és el millor desinfectant» (Brandeis). Un exemple elemental d'aquestes mesures és la disposició d'un dret ciutadà efectiu a accedir a tota la informació en mans de les institucions públiques.

Una segona línia incorporaria mesures de reforma institucional que fessin més participats i, per tant, més comprensibles els processos de decisió pública a tots els nivells. Un cas extrem: les decisions de les autoritats de la Unió Europea tenen sovint un impacte més profund sobre les nostres vides que les decisions de l'Estat o de la Generalitat. I, en canvi, són les decisions menys intel·ligibles i més inaccessibles per a la ciutadania. Corregir aquest i altres dèficits institucionals és una prioritat. L'any de la participació que la Universitat Autònoma de Barcelona ha declarat enguany és una bona ocasió per fomentar anàlisis i activitats que impulsin noves formes d'intervenció política i social i difonguin les experiències positives existents.

Finalment, la tercera línia ha de posar l'èmfasi en el desenvolupament personal de tots els membres de la comunitat. Un desenvolupament al qual s'han d'ajustar totes les polítiques públiques. Perquè aquest desenvolupament humà és el que dota els individus de més capacitat per assumir el compromís de fer seva la «cosa pública». És la capacitat per definir més lliurement i de forma més igualitària el seu futur col·lectiu. I també és la capacitat d'acceptar que el resultat d'aquesta definició sempre se situarà per sota de l'òptim ambicionat.

Promoure aquesta capacitació ha de condicionar tota política de transformació democràtica. Ha de ser el seu rerefons indispensable i no hi pot renunciar en cap circumstància. Per això la política democràtica no s'ha de convertir en un instrument subordinat als imperatius d'una particular lògica econòmica.

S'ha afirmat més d'un cop que «la missió de la política és fer viable allò que és econòmicament necessari». Com si la definició del que és aquesta «necessitat econòmica» no fos el resultat d'una opció política concreta sobre el projecte de societat que es promou. Afirmar que cal supeditar la política a una necessitat econòmica tan indiscutible com una estructura geològica, un dogma teològic o una fórmula aritmètica és negar en realitat la mateixa política democràtica. I negar-la és renunciar a construir entre tots alternatives de futur. «Un no a la política és un no al futur» (Bensaid).

En síntesi: avançar cap a la política-control, la política-participació, la política-projecte. Són les tres vies per on passa aquesta rehabilitació de la política. Cada línia, com he dit, reclama una àmplia varietat d'actuacions. Cap d'aquestes no és una recepta màgica que pugui transformar per ella mateixa i de manera ràpida i sobtada aquesta política que no agrada.

Els grans obstacles: des de fora i des de dins

Com que tots sabem que aquesta aventura de la transformació de la política és molt més complicada i s'enfronta amb obstacles i adversaris potents, convé recordar-los per no enganyar-nos sobre la dificultat de l'aventura.

En primer lloc, la discutible compatibilitat entre la lògica de la política democràtica i la lògica del capitalisme financer actual. La primera —una lògica d'igualtat, d'equilibri— és incongruent amb la lògica del capitalisme financer —una lògica inspirada en el domini del més fort i orientada a la concentració monopolista. Capitalisme liberal i democràcia política sempre han mantingut una relació incòmoda. Hi ha una contradicció difícil de salvar entre una economia fonamentada en la idea del guany individual sense límit i l'aspiració a un sistema polític inspirat en la voluntat de contribuir al progrés general. Ho ha intentat una maniobra de prestidigitació ideològica que pretén convertir l'egoista econòmic del liberalisme en l'altruista polític de la democràcia. Aquesta maniobra és el que un autor ha denominat la «fal·làcia d'Adam», no la del bíblic, sinó la de l'es-cocès (Foley).

Aquesta contradicció s'ha emmascarat amb més o menys eficàcia durant algunes treves temporals. Però ara fa ja trenta anys que la treva es va acabar. Aleshores va triomfar «una insurrecció del capital financer internacional contra la política democràtica» (Martín Seco). Els resultats són a la vista. Chesterton havia escrit després de la crisi del 29 que un usurer antic podia escanyar unes quantes famílies d'un poblet, mentre que l'usurer del seu temps podia escanyar les poblacions senceres de molts països. No sé què escriuria avui, quan estem pagant les conseqüències depriments del triomf d'aquella insurrecció. Perquè avui les grans preguntes clau són: quanta democràcia està disposat a tolerar el sistema financer domi-

nant i si és possible vèncer la seva resistència a ampliar els espais democràtics.

Aquest és un obstacle que no podem perdre de vista quan parlem de l'exigència de renovar la política. No el podem oblidar com passa sovint quan desviem l'atenció cap a reformes legals o institucionals que podrien salvar algunes barreres secundàries, però que deixen intactes les més importants.

Un segon adversari en aquest procés de rehabilitació de la política és la desproporció, la distància entre l'ambició de l'ideal transformador a què aspirem i els esforços i recursos que tenim a la nostra disposició. Aquesta distància pot desanimar els demòcrates de convicció en comptes d'encoratjar-los a perseverar en aquest itinerari tan llarg. Això pot passar si no tenim clar que la rehabilitació de la política difícilment es produirà a partir d'un *big-bang* sobtat i fulgurant. Només pot ser un *work in progress*, una obra en construcció permanent, en la qual hi haurà episodis d'èxit i episodis de fracàs, que haurà de fonamentar-se en l'acció de subjectes diversos segons els moments i les circumstàncies. En termes atlètics, no estem davant d'una maratón, sinó d'una carrera de relleus. O potser millor, d'una successió de maratons per relleus. I això requereix preparació, coordinació i constància.

Finalment, un tercer adversari el trobem en les nostres pròpies contradiccions personals, en les nostres conductes professionals, socials o familiars que s'aparten dels criteris que creiem tenir dret a exigir als altres en aquesta comunitat democràtica que reivindicuem. Això passa amb la nostra incapacitat d'escoltar, de posar-nos a la pell dels altres, amb la nostra tendència a abusar de posicions de superioritat, amb la nostra passivitat davant de les situacions desfavorables que pateixen altres, etc. En resum: en la nostra resistència a l'autocrítica i a transformar-nos nosaltres mateixos rau

també un gran obstacle a la transformació que reclamem a la política i als polítics.

Política i ètica: contra la marginació de les humanitats

Algú deurà pensar que em deixo portar per una deriva moralitzant. Té raó. Però no és una deriva gens original. És del tot consistent amb una idea de la política que ve de molt lluny i que ha sustentat la millor tradició democràtica. És la concepció que no pot deslligar la política de l'ètica. És la idea que la plena realització moral de la persona només és possible en la comunitat. L'esforç —la virtut necessària— per aconseguir aquesta realització és indissociable del compromís amb la comunitat. D'una comunitat política —d'una *polis*— que no sorgeix perquè els humans necessitin viure junts, sinó que viuen junts perquè necessiten viure bé, és a dir, viure feliçment (Aristòtil). El fi de la ciutat —el fi de la política democràtica— és poder decidir conjuntament què és bo i què és just. I d'aquesta manera poder compartir una vida digna de ser viscuda.

La referència a la relació indestriable entre la política democràtica de qualitat que es reivindica i el seu fonament ètic donaria per a molt més. Només apuntaré una conseqüència d'aquesta relació que altres han comentat amb més autoritat. Des de la reivindicació d'una política vinculada a l'ètica, és obligat criticar —com ja ho han comentat d'altres— la progressiva marginació de les humanitats —filosofia, història, literatura, art— en l'educació dels joves, la secundària i la universitària. És una marginació instigada per la incessant i reiterada cantarella dels propagandistes d'una formació «útil», «pràctica» —entre cometes. Una formació «pràctica» de la qual les humanitats —segons ells— no formen part. Perquè són vistes com a aficions individuals, com a *hobbies* excèntriques amb una funció d'ornamentació personal que cadascú ha de «pagar-se de la

seva butxaca», però que la societat no té per què fomentar. És una visió ridículament pobra de l'organització social que mantenen també alguns dirigents polítics i socials, ignorants del resultat profundament negatiu d'aquesta doctrina sobre l'actitud de la ciutadania i el seu compromís col·lectiu. Paradoxalment, una preparació absorbida per l'aprenentatge d'habilitats tècniques, adornada sovint amb la menció a una denominada «emprenedoria», pot girar-se contra els mateixos dirigents que l'han predicada. Perquè en moments de dificultat trobaran a faltar els ciutadans corresponsables i solidaris que de vegades reclamen, però que ells mateixos no han permès de preparar.

Per això mateix, la pregunta pertinent no és si ens podem permetre conservar un espai important per a la formació humanística. La pregunta és si podem prescindir-ne, especialment quan afirmem estar preocupats per la baixa qualitat democràtica de la nostra política. Crec que la resposta ha de ser negativa: no podem prescindir-ne.

És la memòria de les experiències col·lectives de la nostra espècie —amb les seves llums i les seves tenebres— el que ens fa adonar-nos de les capacitats humanes per construir i per destruir. És aquest coneixement el que ens fa assumir la nostra condició de ciutadans i ciutadanes corresponsables de fer possible la política transformada i transformadora que reivindicuem. Reclamar una democràcia de qualitat i alhora marginal la formació humanística pot ser el resultat d'una ignorància inacceptable o una grollera manifestació d'hipocresia. I no sé quina de les dues coses és pitjor.

Encara més responsabilitats per a la Universitat

Em permeto acabar amb una autocitació. L'última vegada que vaig parlar en aquesta aula magna —fa més de quinze anys— vaig dir

(ho he trobat a l'ordinador): «Som molts els qui volem que la nostra universitat sigui una universitat autònoma, però no socialment irresponsable; que sigui una universitat plural, però no fragmentada; que sigui una universitat atenta al dia a dia, però inspirada en un projecte de futur, a mitjà i llarg termini».

Ho segueixo pensant. Només hi afegiria que aquest projecte d'excel·lència pel qual ha apostat l'Autònoma també hauria d'incorporar una aportació no gens secundària a la necessària rehabilitació de la política. És difícil per a la Universitat assumir noves obligacions quan tots som conscients de les dificultats que viu actualment. Però costa d'imaginar que aquestes mateixes dificultats puguin ser superades sense reforçar entre tots nosaltres i des d'ara mateix les actituds necessàries per a una política democràtica de qualitat. Són les actituds dels ciutadans disposats a gestionar el seu potencial de desenvolupament i fer-ho en benefici de tothom.

Ens hem de preguntar honestament si no hem deixat que aquestes actituds s'afeblissin en la nostra mateixa vida universitària. Probablement no hem pogut, no hem sabut o —de vegades— no hem volgut frenar les derives internes que les malmeten. En tot cas, crec que a la Universitat li toca enfortir aquelles actituds amb la reflexió i les propostes que ha de generar la seva recerca, amb la docència que ha d'impartir i amb les pràctiques internes que ha de mantenir. Ho pot fer la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia, però no principalment ni en exclusiva. És tota l'educació universitària de qualitat la que hauria de contribuir a la renovació no superficial de la política reclamada per bona part de la nostra societat.

Aquestes són les observacions que —en un context de crisi política i social— he volgut sotmetre a la vostra consideració en una ocasió universitària com és l'inici formal del curs. Un inici de curs que —per a alguns de nosaltres— pot tenir ja més de final que no pas

de començament. Però ja va escriure algú que cada capvespre ens deixa entreveure la promesa de l'endemà. Que aquesta promesa sigui la d'un demà millor és també en bona part la nostra responsabilitat.

Algunes referències

He prescindit de l'aparell de notes propi d'un estudi acadèmic, però indico algunes lectures de les quals aquest text és tributari. Poden ser útils per a qui vulgui seguir explorant sobre la matèria. També seran benvingudes les observacions i crítiques a les meves notes (josep.valles@uab.cat).

- ARISTÓTELES. 2005. *Política*. Madrid: Istmo.
- BENSAID, D. 2009. *Elogio de la política profana*. Barcelona: Península.
- CAMPS, V. 1996. *El malestar de la vida pública*. Barcelona: Grijalbo.
- CHESTERTON, G. K. 2003. *Autobiografía*. Barcelona: Acantilado [1936].
- CORTINA, A. 2001. *Alianza y contrato. Política, ética y religión*. Madrid: Trotta.
- DEWEY, J. 2004. *La opinión pública y sus problemas*. Madrid: Morata [1927].
- FOLEY, D. K. 2006. *Adam's fallacy. A guide to economic theology*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University.
- HAY, C. 2007. *Why we hate politics*. Cambridge: Polity.
- LLOVET, J. 2010. *Adéu a la universitat. L'eclipsi de les humanitats*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- MÁIZ, R. 2010. «La hazaña de la razón: la exclusión fundacional de las emociones en la teoría política moderna». *Revista de Estudios Políticos* 149: 11-45.
- NUSSBAUM, M. 2010. *Not for profit. Why democracy needs humanities*. Princeton-Oxford: Princeton University Press.
- PLATÓ. «Protàgoras». *Diàlegs*. Vol I. Barcelona: Bernat Metge.
- ROSANVALLON, P. 2007. *La contrademocracia. La política en la era de la desconfianza*. Buenos Aires: Manantial.
- SÁNCHEZ CUENCA, I. 2010. *Más democracia, menos liberalismo*. Madrid: Katz.